

Dantes øjeblikke

Af Ivan Z. Sørensen

“På vor vandren...”

Hvad der vedkommer én, kommer sjældent af sig selv. Man skal gerne have henledt opmærksomheden på det væsentlige i tilværelsen – på Dantes Guddommelige Komedie og den slags.

Walt Disney, Claus Deleuran og Jorge Luis Borges er nogle af dem der har henledt min opmærksomhed på Komediens, og på hvor vedkommende den er.

Dante er faret vild i skoven. Han går i sin vildfarelse og prøver at forme Komediens første vers: “På vor vandren... min vandring...” Men så kommer Joakim von Ands forfader, Mester Joakim, og tilbyder sin hjælp, nemlig at guide Dante frelst ud af skoven for den ublu pris af to guldfloriner. Og sådan blev grunden i sin tid lagt til den formue som Onkel Joakim fik i arv. På vej ud af skoven stikker Dante imidlertid pludselig i løb hen mod en høj – med en bemærkning om at han skal ad Helvede til.

Deleurans mesterdetektiv, Mr. Continental, sidder nede i kulkælderen og er knust fordi hans elskede Mikkeline tilsyneladende er forlist på en skattejagt. Men så kommer den gamle digter Vergil til ham og liver ham op med en guidet rundtur

i Helvede. Vergils sidste kunde var en Dante Alighieri. Han var også nedbøjet over en kæreste, Beatrice hed hun, “hun blev miss Florenz det år.” Den sidste bemærkning er selvfølgelig med til at gøre historien umiddelbart vedkommende, men derfor skal man ikke uden videre fæste lid til den. Tegnere tager sig ofte visse friheder.

I den rigtige historie farer Dante ganske rigtigt vild i skoven. Beatrice er for længst død, og Dante har kastet sig over filosofi og politik. I påsken i jubelåret 1300 er han på pilgrimsfærd til Rom, men hans afdøde ungdomselskede får fra sin høje himmel iværksat at han skal på en helt anden rejse: han skal lære at der er andet i livet end skønne kvinder og dybe tanker, han skal se og opleve den hinsides verden og fortælle om den, og hvad den indebærer for hvordan vi mennesker lever vort jordiske levned. Så vi kan lære det. Og så kommer Vergil, ganske rigtigt, og leder Dante og os læsere på vej. Ud på en forunderlig rejse. Der er som bekendt kun to ting der er værd at skrive om: en fremmed kommer til byen eller en mand rejser ud!

Den storslåede geografi i den hinsides verden anskueliggør Dante med sammenligninger med den jordiske verden som vi kender; f.eks. da han skal beskrive sit møde med Odysseus (Hel. 26. sang) som straffes ved at være indesluttet i en ildflamme: Dante ser ham først på afstand, og ‘som bonden når han hviler sig på bakken ser ildfluer i dalen dybt dernede, sådan, med ligeså mange flammer, så jeg graven...’. Konkrete sansninger kombineres med en helt overgribende systematik:

Komediens imponerende struktur overvælder læseren, skabt som den er over det middelalderlige, geocentriske verdensbillede og den kristne-katolske tilværelsesforståelse.

Holder man sig det for øje, kan bogen jo synes interessant nok som periodisk pejlemærke i skolens pligt-læsning. Men vedkommende bliver Komedien sågu ikke fra den vinkel. Det bliver den måske til gengæld hvis man hæfter sig ved hvordan den selv slår sprækker i konstruktionen, hvordan Komedien taler til os mellem de formfuldendte verslinjer (den trelinjede terzin), hvordan den lader den enkelte livsskæbne komme til sin ret overfor den systematiserede lov og orden, den hellige retfærdighed og guddommelige selvgothed.

Hvorfor er Dantes Guddommelige Komedie sådan en allerhelvedes god bog? Man kan tage Dante på ordet når han – i en engelsk vittighedstegning – overrækker Beatrice manuskriptet til Komedien med bemærkningen: “Please read it, just for the hell of it!” Så det gør vi, vi holder os til Helvede, selv om turene til Purgatoriet (Skærsilden) og Paradis så sandelig også er læseværdige.

Spørgsmålet om Komediens uovertrufne kvalitet stilles også af den argentinske digter Jorge Luis Borges, og han svarer at den først og fremmest ligger i selve fortællingen. Man skal simpelthen tage turen til den hinsides verden for gode varer, ikke spekulere så meget på om den nu i virkeligheden findes, og om Dante eventuelt selv troede på den historie og det verdensbillede. Tag med Dante på en eventyrlig rejse. Det er fint nok i sig selv.

Efter lystlæsningen, og måske oplæsningen af de skønne vers (det er de også i Ole Meyers danske oversættelse), kommer fordybelsen i noteapparatet; og det skal man ikke kimse ad eller afholde sig fra – for de enkelte sange og skæbner grunder sig ofte på spændende og drabelige konflikter på Dantes tid eller i hans fortid, i verdenshistorien eller verdenslitteraturen. Dante og Vergil møder alle tiders store og interessante personligheder, ser dem i deres lidelser eller i deres salighedsrus, snakker med dem og hører deres historie: Homer, den skønne Helena, Odysseus, Muhammed og mange andre hedninge, og så selvfølgelig helte og skurke i den store kristne fortælling.

Øjeblikket

Borges understreger frem for alt Dantes eminente kort-biografi-teknik med fokus på det øjeblik i en persons liv, den episode der bestemmer hans placering i den hinsides verden – eller i fortællingen. Dante har, med Borges' ord, fundet på den teknik “at vise et øjeblik som koden for et liv.” Med det øjeblik som omdrejningspunkt fortælles den enkeltes historie – hans identitet og skæbne, og Dante vil vide navnet og grunden til at synderne straffes som de gør – så han kan få hold på sine historier:

“Du dér, som på så dyrisk måde viser
dit had mod ham du æder, sig mig grunden...”

Den tiltalte kannibal er Grev Ugolino della Gherardesca som ulækkert og i al evighed skal gnaske i Ærkebiskop Ruggieris hoved (Hel. 32.-33. sang).

Synderen løfted langsomt munden op fra
sit måltid, mens han tørred den i håret
på hovedet, som var søndergnavet bagfra.

Manuskript af *Komedien* fra slutningen af 1300-tallet med illustration af Dante og Vergils møde i Helvedet med Grev Ugolino della Gherardesca og Ærkebiskop Ruggieri. Bodleian Library, University of Oxford.

Ugolino og Ruggieri var involveret i en politisk strid, som for Ugolinos vedkommende endte med at Ruggieri spærrede ham, hans sønner og sønnesønner inde i det såkaldte Hungertårn i Pisa (som man stadig kan se), hvor de sultede til døde. Det øjeblik vil Dante have frem og ned i sine terziner:

... “Du vil have mig til at vække
en smerte så fortvivlet at blot tanken
knuger mit hjerte, før jeg taler om den.”

Han slutter sin rædselshistorie sådan:

“... i blinde famled
jeg over deres lig; jeg kaldte på dem
i endnu to døgn – og da gjorde sulten
til slut hvad smerten ikke havde kunnet.”

Og så må læseren tænke sit. Med tanke på den straf Ugolino blev tildelt.

Vergil beder, på Dantes vegne, Odysseus (i Hel. 26. sang) om at fortælle “hvordan han først fór vild, og siden døde.” Og så får vi historien om dengang den græske helt lokkede sit mandskab ud på en farefuld rejse med et decideret videnskabeligt mål, nemlig “at trænge dybt til bunds i verden / og i hvad der er godt og ondt hos mennesket.”

Dante vil vide hvad der skete for Francesca & Paolo, hovedpersonerne i et af verdenslitteraturens smukkeste kærlighedsdigte (Hel. 5. sang):

“... hvor mange søde tanker,
hvor megen længsel førte dem til det skridt
der siden blev så skæbnesvangert for dem!”
Så vendte jeg mig til de to, og sagde:
“Din lidelse, Francesca, bringer gråden
op i mig ved den sorg og gru jeg føler;
men sig mig: da I hver for sig blot sukked,
hvordan gik det da til at kærligheden
lod jer erkende længslen hos hinanden?”

Francesca fortæller, gennem tårer, om kærlighedens magt – og poesien: for det er ved læsning de forføres, hen imod det øjeblik da deres læber mødes og deres skæbne besegles! Francesca & Paolo hører til dem der “sætter lysten og lidenskabens højere end fornuften,” men man skal ikke glemme at der i Francescas selvopfattelse er tale om “ædle hjerters” kærlighed. Og Dante tilstår: jeg “blev bleg og vakled, raved som en døende; / og jeg faldt om, som når en død krop falder.” For-

Helvedes femte sang: det uforglemmelige møde med Francesca & Paolo. Bodleian Library, University of Oxford.

di Francescas fortælling vækker genklang i Dantes sjæl, minder ham om hvad han følte, og hvad han godt kunne have tænkt sig med Beatrice.

Dekonstruktion

Dekonstruktivisternes har lært os at have øje for hullerne i en fortælling, betydningen af alt det der ikke står der, det som står mellem linjerne eller i allusionerne til andre tekster.¹

Dante går i koma da han hører Francescas fortælling. Det er et af de huller der undergraver hele Komediens verdensbillede såvel som den kirkelige konstruktion med retfærdige straffe og belønninger. Han nøjes ikke med, som det var hans opgave, at iagttage og beskrive den orden som Gud har skabt, inkl. straffesystemet i Helvede, nej han involverer sig med liv og sjæl i de skæbner han møder.

Han er chokeret over Muhammed (Hel. 28. sang) der, fordi han skabte splittelse i verden, selv straffes med at blive hugget tværs igennem -

¹ Se f.eks. Lars Ole Sauerberg, s. 75-77

kløvet fra hagen ned til hvor man fjærter.
Hans indre hang og dingled neden for ham,
så alt var blottet, selv den sølle pose
hvor det man sluger blir til lort i kroppen.

Paver der som Nikolaus III har misbrugt deres embede, straffes i 19. sang ved at de begraves i et hul med hovedet nedad og ild i de sprællende fødder. De får læst og påskrevet af Dante, han skælder og smælder.

I det dybeste Helvede (32. sang) er de største syndere, forræderne, neddyppet i en issø, og kun deres hoveder stikker op. Dante genkender den florentinske forræder Bocca degli Abbati og sparkes ham ufortrødent i ansigtet, han kan simpelthen ikke styre sin fod! Han maltrakterer ham og truer ham for at få hans navn, og da han hører det, slipper han ham med ordene: “nu har jeg / hvad jeg skal bruge til historien om dig.” En anden synder, broder Alberigo (33. sang) lover Dante at hjælpe til et øjeblik lindring, men da han har fået navn og stof til sin historie, holder han ikke sit løfte: “grovhed var hvad han fortjente.”

Men det er sangene om Paolo & Francesca og om Odysseus der altid fremhæves som de mest gribende, også af Borges. Hvorfor? Fordi vi læsere i disse sange om lidenskab og videnskab præsenteres for et par meget sigende huller i fortællingens struktur, nemlig ved at pilgrimmen Dante mister bevidstheden, eller der er mere tumult i sjælen end ellers. Vild længsel driver ham imod netop disse skæbner: af angst og medlidenhed og medfølelse i bogstaveligste forstand (Francesca & Paolo), og af al for megen lighed med ukristelige tanker som han selv har næret (Odysseus). Han kalder på de to elskende, og de kommer ham i møde, “så stærk var længslen i det råb de

Litografi af den genovesiske kunstner Amos Nattini (1892-1985). Nede i jordskakten – kun med brændende fodsåler stikkende op – befinder sig den afdøde pave Nicolaus III, som tror at det er hans efterfølger Bonifacius VIII, som nu følger ham i Helvede; men det er Dante som tiltaler ham. Straffemetoden er forbillede for et grufuldt mord i en af nutidens mange historiske krimier, Matthew Pearls *Danteklubben* fra 2004.

Dante og Vergil møder Odysseus og hans medsammensvorne i den trojanske krig, Diomedes. De to er indesluttet i samme flamme. Bodleian Library, University of Oxford.

hørte.” Eller: “Du ser hvor længslen bøjer mig imod den.” Det er Odysseus’ flamme der er på tale. Han ber sin mester, ber ham tusind gange, om at få lov at snakke med Odysseus.

Anagnorisis

Dantes sindstilstand ved disse møder er et udtryk for hvad der, mere generelt, rører sig i menneskets krop og sjæl, når hjerte og forstand kommer i clinch med den herskende orden. Sådanne mentale huller svarer, med omvendt fortegn, til Aristoteles’ begreb ‘anagnorisis’, altså de steder i teksten hvor helten – og læseren – erkender tingenes rette sammenhæng (*Om digtekunsten*, kap. 11). Det vil sige: hvem han egentlig selv er. Og man kunne sige med Baudelaire (som også har et godt greb i Dante): “Hykleriske læser – mit billede – min bror.”² Dante kunne have sagt det samme. Han involverer os alle i dette drama: ‘Indrøm det, min læser, du sætter, lige så vel som jeg, lysten og lidenskab, nysgerrigheden og indlevelsesevnen højere end fornuften’ – og det vil i Komediens sprog sige: højere end hvad lov og orden byder.

² Sidste vers i indledningsdigtet “Til læseren” i Baudelairens *Helvedesblomsterne*, s. 14. Se også det grumme digt “Beatrice”, s. 200.

Agnolo Bronzino, *Dante*, 1530, National Gallery of Art, Washington.

Når pilgrimmen Dante på den ene eller den anden måde er ude af sig selv ved det han ser i den hinsides verden, så tematiseres disse mentale huller ofte i billedet af en Dante-figur på et andet niveau: skrivesituationen hvor den tilbagevendte forfatter sidder og skal få styr på stoffet. ‘Dengang’ i det hinsides og ‘nu’ ved papiret glider i ét.

Hvem kunne nogensinde, selv på prosa
beskrive hvad jeg så af sår og plager
i denne dal, hvor ofte han end prøved?
Hvad skal jeg sige? Ingen tunge kan jo
beskrive det som tanken ikke fatter
og sproget derfor ikke ejer ord for.

Sådan hedder det inden han går i gang med historien om Muhammed.
Og i optakten til Odysseus’ historie:

jeg må tøjle ånden mer end ellers,
så pennen ikke løber fra fornuften.

Almindeligvis skelner man jo i litteraturanalyse mellem forfatter og fortæller, mellem forfatteren Dante og pilgrimmen Dante, og så igen mellem jeg-fortælleren og de personer han møder. Borges blæser frækt og frejdigt på alle metodiske principper og fastslår: “Dante følte, at Odysseus på en eller anden måde, var ham selv.”

Den italienske Dante-forsker, Maria Corti, har argumenteret for at den kundskabstørstende Odysseus-figur er en legering af Dante selv, den muslimske filosof Averroës (1126-98) og den danske filosof Boethius de Dacia. En sådan figur er en farlig mixture.

Bo fra Danmark underviste ved Paris’ universitet i 1200-tallet, han var en flittig og meget læst skribent, men fik i 1277 læst og påskrevet af Paris’ biskop, som havde hele det kirkelige apparat bag sig. Bo, og andre med ham, tænkte sig nemlig at menneskets og verdens indretning måske ikke entydigt var givet (af Gud) én gang for alle. Dante vedkender sig slægtskabet med Bo ved på det nærmeste at citere ham i Komædien:

Betænk det frø af hvilket I er spiret!

For I blev ikke skabt som stumme bæster,
men til at søge dyd og kløgt og kundskab.

Sådan lokker Odysseus sine folk ud på den farlige sejlads. Med en undergravende menneskeopfattelse à la den Bo fra Danmark blev skoset for: “Naturen udsætter mennesket såre ufærdigt, og det synes som om mennesket uden viden er et umæhlende og dumt dyr.”

Tankegangen er ikke kirkens Gud velbehagelig, hverken den med at han ikke skulle have gjort arbejdet færdigt fra begyndelsen af, eller den ubændige kundskabstrang. “Søg ikke viden om de højeste ting, men frygt,” lyder det fra Bibelen (Rom. 11,20 i den gamle katolsk-latinske tekst), et skriftsted som Bo fik revet i næsen. Kulminationsøjeblikket i Odysseus’ liv er denne søgen, eller som Borges siger: “Dette generøse, uforfærdede forehavende, det at ville kende det forbudte, det umulige.”

Blixens huller

Dante besvimer. Karen Blixens heltinder skifter farve, de rødmer eller blegner når de erkender tingenes sammenhæng. Under alle omstændigheder: læseren forstår at det er her det sker! I og med bevidstgørelsen sker der noget afgørende i personens krop og sjæl, og omvendt: den tumult der sker i krop og sjæl, er i sig selv bevidstgørende.

Farveskift hos Blixens personer er udtryk for en bevidsthed om noget der sker netop nu – eller noget der skete engang, eller noget der ikke skete! Et skæbne-

svangert øjeblik. Det hvorom alt drejer sig.

Blixens fortællinger er fulde af huller som alt i historierne peger hen imod, og som alle kunstneriske greb vil gøre læseren opmærksom på. Disse øjeblikke handler om kærlighed.

“Det ubeskrevne Blad” er et stykke metalitteratur centreret om hvad der skete – eller ikke skete – på et lagen en bryllupsnat for længe siden. I “Heloïse” forspilder de to der skulle have hinanden, muligheden på en køretur i en droske der emmer af hendes lidenskab, mens han kun tænker på at beskrive hende, heltinden, i klassiske aleksandrinere. Ved første gennemlæsning opdager man næsten ikke alt det der ikke sker i denne scene – men alle spor, f.eks. allusionerne til Tizians malerier, peger hen imod den uforløste kærlighed i drosken.

I Ehrengard er hovedpersonen en halvgammel maler, Hr. Cazotte – som også er en gammel Don Juan. Hele hans projekt går ud på at skabe tumult i sjælen hos den unge Ehrengard, nærmere bestemt at vække hende erotisk, at få væskerne til at strømme i hende, så hun rødmer! Bl.a. ved at vise hende et maleri som han selv vil male, nemlig af Ehrengard selv som han i skjul belurer mens hun morgenbader i søen. Men Ehrengard snyder ham: Du kan bare komme og se mig og male mig, siger hun til ham. Og i sidste ende er det hende, der skaber tumult i kunstnerens sjæl – og får ham til at rødme.

I “Vejene omkring Pisa” er de indlagte Dante-citater med til at optegne personernes skæbnesvangre øjeblik såvel som måden at tackle sin skæbne på. I denne historie er der tale om et fuldbyrdet samleje, en voldtægt. Prins Nino voldtager historiens hovedperson, Agnese. Det sker ved en tragisk forbytning, og først efter et års forløb bliver det Agnese klart at det var Nino der var skurken, ham som hun faktisk havde kær. Begge har siden den nat haft det rædselsfuldt. Agnese har følt sig som en fange – i Hungertårnet! (hendes slægtsnavn er ‘della Gherardisca’, ligesom Grev Ugolinos i Komediens). Da hun, rødmende, forstår den rette sammenhæng, er hun klar til at tilgive Nino. Det meddeler hun ham i en dialog mellem de to – som samtidig er Blixens højspændte dialog med Dante.

Også Nino har det skidt med sin nedrige handling. Og da han står alene sammen med Agnese, giver han udtryk for sin anger med et par Dante-citater fra Skærsilden (i Chr. Molbechs oversættelse): “Da følte jeg, hvor Angers Nælder svide!” (Komediens overordnede struktur – såvel som Dantes pilgrimsfærd i det hinsides – følger jo på et plan en bevægelse fra Helvedes synd via Skærsilden anger til Paradisets frelse.) Men så går Nino i stå. Agnese prøver forgæves at få ham i omdrejninger ved en storladet gestus:

“... Det ikke mer sig sømmer,
At Skam og Frygt Dig binder som en Fange.
Løs Dig, og tal ej som en Mand, der drømmer...”

Hun giver ham direkte syndsforladelse for det han har forbrudt imod hende:

“Det Kar, som knusets af den fule Slange,
var, og er ej...”

– som det hedder med fræk og lystig – og typisk blixensk – ‘misbrug’ af Dante.

Misreading Dante

Det er skælmsk misbrug – eller med Harold Blooms betegnelse ‘misreading’ – fordi Blixen lægger noget ganske andet i metaforen med slangen end Dante gør, og før ham Johannes (‘dyret’ i Johannes’ Åbenbaring 17,8). På den anden side tager Blixen fat i Komediens neden under dens umiddelbare kristne handlingsforløb, hvor anger næsten per automatik fører til frelse: fra Skærsilden til Paradiset. Det er denne automatik der i Komediens anfægtes ved Dantes identifikation med synderne, deres følelser, tanker og handlinger, de syndere som var optaget af ‘ædle’ projekter som de satte over deres egen evige frelse.

“Forløsning under Narkose,” kalder Blixen den slags automatisk frelse, “som ikke forudsætter nogen Indsats eller Medvirken fra det Menneskes Side som skal frelses.” Nino angrer, men han er lammet i sin anger, magter ikke det næste skridt – kærlighedens; formår ikke at mande sig op og handle, sådan som Agnese opfordrer ham til. Så hun må lade den nedbrudte mand bag sig, forlade scenen med uforrettet sag.

Blixen misbruger behændigt Dante til at vise hvordan man, dvs. kvinden, tackler det skæbnesvangre øjeblik hvor tilværelsen bryder sammen over hende. Nemlig med format og værdighed, på grundlag af erkendelse (anagnorisis) og med hjælp af det poetiske sprog, hvormed så meget kan siges, som ellers må ligge og gære i usagt skjul.

Blixen, og hendes kvindelige figurer, kunne sige med Borges: “Den centrale omstændighed i mit liv har været, at ord eksisterer og har mulighed for at væves sammen til poesi.”

Litteratur:

- Aristoteles: *Om digtekunsten*, o. 320 fvt., ved Erling Harsberg, 1969
- Baudelaire, Charles: *Helvedesblomsterne*, 1861, overs. af Peter Poulsen, 1998
- Beck, Steen: *Europa – samfund, kultur, ideer, litteratur*. Middelalderen, del 2, 2005
- Blixen, Karen: “Vejene omkring Pisa”, i: *Syv fantastiske Fortællinger*, 1935
- Blixen, Karen: “H.C. Branner: ‘Rytteren’”, 1952, i: *Essays*, 1965
- Bloom, Harold: *A Map of Misreading*, 1976/2003
- Borges, Jorge Luis: “Den guddommelige komedie”, i: *Syv aftener*, 1980,

overs. af Uffe Harder, 2000
Corti, Maria: *Dante a un nuovo crocevia*, 1982
Christensen, Inger: "Den fælles ulæselighed", i: *Del af labyrinten*, 1982
Dantes Guddommelige Komædie. På danske vers af Ole Meyer, 2000/3. udg.:
2004
Deleuran, Claus: *Mikkeline på Skattejagt*, 1984
Disney, Walt: *Tilbage til fortiden*, Jumbobog nr. 98, 1983
Kierkegaard, Søren: *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, 1846, Søren Kierkegaards Skrifter, bd. 7, 2002
Kjældsgaard, Lasse Horne: *Sjælen efter døden*, udkommer 2006
Levi, Primo: *Hvis dette er et menneske*, 1947, overs. af Nina Gross, 1989
Michael, Ib: *Troubadurens lærling*, 1984
Pearl, Mathew: *Danteklubben*, 2003, overs. af Mich Vraa, 2004
Sauerberg, Lars Ole: *Litteraturvidenskabens siden nykritikken*, 2000
Søndergaard, Morten: *Et skridt i den rigtige retning*, 2005
Sørensen, Ivan Ž. & Ole Togeby: *Omvejene til Pisa. En fortolkning af Karen Blixen "Vejene omkring Pisa"*, 2001
Sørensen, Ivan Ž.: *Inden turen går til Firenze*, 1998
Sørensen, Ivan Ž.: "I det hinsides med Dante og hans antikke kolleger, en muslim og en dansker," i: *Klassikerforeningens Meddelelser* nr. 224, 2006